

Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně.

Obydlí v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Sintéza mezinárodního výzkumu

Karpatská část: Jiří Langer. Balkánská část: Helena Bočková
Šmíra-print, s.r.o, Ostrava, 2010, 1–936.

Наслов ове веома опсежне монографије у преводу на српски језик гласи: „Обитавалиште у Карпатима и суседним областима Балкана. Синтеза међународног истраживања“. Монографија представља резултат вишедеценијског истраживачког рада, организованог у оквиру Међународне комисије за студирање народне културе у Карпатима и на Балкану. На основу прикупљеног материјала, синтетички текст у виду ове монографије написала су два аутора из Чешке Републике: а) делове Монографије који се односе на област Карпата написао је Јижи Лангер (PhDr. Jiří Langer, CSc), дугогодишњи посленик Валашког музеја у природи, у Рожнову под Радхоштем (у пензији од 1996), члан Асоцијације европских музеја у природи и главни уредник часописа *Ethnologia Europae Centralis*; б) делове Монографије који се односе на области Балкана написала је Хелена Боčkova (PhDr. Helena Bočková), раније запослена у Етнолошком институту Академије наука Чешке Републике и другим научним институцијама, а сада предавач на Филозофском факултету Масариковог универзитета у Брну (Институт славистике, који се бави и балканистиком), с дугогодишњим

искуством у балканистичким истраживањима, посебно у Бугарској и Македонији. Материјалну потпору припреми Монографије пружала је 1998–2001. године Грантова агентура Академија наука Чешке Републике. Монографија је посвећена „успомени на Вацлава Фролеца [prof. Ph.Dr Václav Frolec, DrSc, 1934–1992], дугогодишњег главног секретара Међународне комисије за студирање народне културе у Карпатима и на Балкану, неуморног творца и иницијатора истраживачке сарадње етнолога земаља централноисточне и југоисточне Европе“.

У недостатку научне институције која би била спремна да изда тако опсежну, технички сложenu и луксузно опремљenu монографију, издавачког подухвата прихватио се Павел Шмира (ing. Pavel Šmíra), власник приватне фирме *Šmíra-print, s.r.o.* у Острави, који је – како са задовољством истичу аутори – „своје предузетничке интересе ставио у службу бриге о културном наслеђу, а тиме и о развоју етнолошке науке“. Монографија има 936 страна, димензија 34 x 23 цм, тврдог је повеза и штампана је на висококвалитетном папиру. Веома је сложена њена структура, коју чине: а) *Садржај*, *Увод*, осам одељака,

Закључци, девет „екскурза“, *Попис литературе* (што све чини 395 страна текста); б) укупно 1.828 изванредних фотографија (с потребним подацима), од чега 1.446 црно-белих фотографија прати поједине одељке Монографије, а 382 фотографије у боји дате су у посебном прилогу на крају књиге, што све заузима укупно 507 страна Монографије; в) 27 карата на 30 страна; г) на самом крају налазе се четири празне стране за рукописне белешке.

У *Уводу* (стр. 13–22) дате су детаљне напомене о дуготрајним научним активностима на основу којих се дошло до материјала за ову монографију и о томе како је приведен крају рад на синтетичкој обради тог материјала, што је неопходно имати у виду ради разумевања целог садржаја Монографије. Карпати су дуго сматрани за размеђе средње и источне Европе и Балкана, са особеном народном културом, чије проучавање захтева интердисциплинарни приступ. Управо с таквом научном оријентацијом образована је још 1959. године Међународна комисија за студирање народне (= пучке, традицијске) културе у Карпатима (скраћеница: МККК), а њен делокруг касније је обухватио и суседне области Балкана (тако је и скраћеница проширена у: МКККБ). Комисија је деловала на основу споразума о сарадњи етнологских (етнографских) института академија наука из ондашњих земаља: Бугарске, Чехословачке, Мађарске, Пољске, Румуније и Совјетског Савеза, а касније и из СФР Југославије (укључен је Етнографски институт САНУ, који су заступале др Бреда Влаховић и др Ласта Ђаповић, што

је назначено и на импресуму Монографије). Комисија је имала и националне секције (чијим је радом координирала), а у њиховом оквиру и поткомисије за поједине секторе (сегменте, области) народне културе. Радом Комисије успешно је координирао проф. др Вацлав Фролец са Масариковог универзитета у Брну, а 1976. године доспело се до утврђивања програма израде целокарпатских синтеза за различите секторе народне културе. У наставку активности најагилнијом се показала поткомисија за сектор народне архитектуре, обитавалишта и становања у области Карпата и у суседним областима Балкана, којом је руководио је проф. Фролец. Према његовом предлогу пројекта из 1978. године, који је прихваћен, рад у том сектору народне културе требало је наставити у оквиру девет тематских целина, а опсежна библиографија која је прикупљена публикована је под називом *Bibliographia ethnographica carpatobalcanica. Svazek I* (издавачи: МКККБ и Државна научна библиотека у Брну, 1981). Националне секције (у међувремену су се распали Совјетски Савез, Југославија и Чехословачка, па су и њихове дотадашње националне секције у међувремену трансформисане) припремиле су – на основу литературе и традиције истраживања у својим срединама – националне синтезе за овај сектор народне културе, а њихов опсег досегао је укупно 2.000 страна текста, с мноштвом фотографија (неке од тих синтеза засебно су публиковане: бугарска – 1987, украјинска – 1994, мађарска – 1997, словачка – 1998). Међутим, румунска секција није узимала непосредног учешћа у раду МКККБ, а њену апстиненцију унеколико је

надокнађивали стална кореспонденција главног секретара Комисије проф. Фролеца с румунским колегама, уз ослањање на богату румунску литературу. Националне синтезе биле су предмет узајамног разматрања у оквиру МКККБ-а, а до 1991. године учињени су и први кораци (проф. Фролец и др Јан Ботик из Етнографског института Словачке академије наука у Братислави) у изради целовите синтезе за сектор народне архитектуре, обитавалишта и становања у области Карпата и у суседним областима Балкана.

Међутим, 1992. године изненада је умро проф. Фролец, дугогодишњи агилни секретар МКККБ-а. Било је то, иначе, време наглих и бурних политичких промена у државама чији су представници били укључени у рад Комисије (неке од тих држава су се распале, тако да су настале и нове државе). Све је то утицало да једно време рад МКККБ-а буде прекинут. Обновљен је 1993. године, уз учешће и представника Румуније, али без учешћа представника земаља насталих распадом СФРЈ. Комисија је убрзо поверила др Јижју Лангеру из Рожнова под Радхоштем, вишегодишњем члану МКККБ-а, да оконча рад на припреми синтетичког текста о народној архитектури, обитавалишту и становању у области Карпата и у суседним областима Балкана. На његов предлог, у тај рад је укључена и др Хелена Бочкова из Брна, ради интерпретације проблематике везане за области Балкана. Они су се суочили с опсежним материјалом раније сачињених националних синтеза, а приступ изворима и интерпретација проблематике сеоске архитектуре у тим синтезама често су се разликовали, што је понекад водило

и погрешним тезама и закључцима. У међувремену је (од 1978. године, када је усвојен пројекат за тај сектор народне културе) објављено мноштво радова релевантних за карпатолошка и балканолошка истраживања, а после 1990. године створена је могућност за стицање свестранијег увида у одговарајућу литературу из западних земаља и за конфронтацију ставова са ставовима западних аутора. Стога су Ј. Лангер и Х. Бочкова били принуђени да на нов начин конципирају синтетички текст чија им је израда била поверена. Такође је било неопходно истражити на ширем плану утицај разних чинилаца на развој народне архитектуре у области Карпата и Балкана и сачинити одговарајуће историјске прегледе, како би подаци из националних синтеза могли бити компарирани и конфронтирани и утемељено интерпретирани (из тог рада проистекли су и научни „екскурзи“ објављени у Монографији). Неки аспекти читаве те проблематике парцијално су обрађени и публиковани у часописима, или су пак презентовани на међународним конференцијама, понекад и на енглеском језику ради веће доступности западним ауторима. На основу целокупног материјала до кога се дошло, Ј. Лангер и Х. Бочкова припремили су и посебан студијски материјал под називом *Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských* [„Кућа у Карпатима и суседним областима Балкана“], који је публикован 1999. године. Он је исказао њихово ауторско „поимање целе проблематике и формулисао решења главних проблема, чије је разматрање стављено њима у задатак“. Тај материјал послужио је

као основа за расправу на посебно организованој конференцији исте године у Рожнову под Радхоштем, на коју су позвани аутори раније припремљених националних синтеза. Материјал је у расправи прихваћен и приступило се дефинитивној изради целовите синтезе, а међувремену су неки од припремљених научних „екскурза“ засебно публиковани у часописима. Материјалну потпору целом подухвату пружила је 1998–2001. године и Грантова агентура Академије наука Чешке Републике. Тако се поступно дошло до коначног текста синтезе, с насловом (у преводу): „Обитавалиште у Карпатима и суседним областима Балкана. Синтеза међународног истраживања“.

Ваља напоменути да је коначан текст синтезе закључен још за време постојања Савезне Републике Југославије, али се у синтези (Монографији) не оперише термином *Југославија* да не би дошло до мешања с претходном државном творевином (СФРЈ). Стога се у тексту говори о „деловима савремене југословенске државе – Србији, Војводини, Косову и Црној Гори“, а посебно се наводе Хрватска, Босна и Херцеговина, и Македонија (Словенија се само помиње). Своје напомене у *Уводу* аутори завршавају истицањем да је „свако научно дело само један корак који решавање одговарајуће проблематике подиже на виши степен“, те да је и њихово дело „покушај не само настојања да се обухвати географска распрострањеност појава, већ и покушај настојања да се схвати повезаност носилаца одговарајућих цивилизацијских вредности у грађевинској култури, и то не једино у релацијама

запад–исток већ и север–југ и југ–север“.

У одељку *I. Карактеристике природних и друштвених услова* (стр. 23–44) наглашава се да Карпати у односу на све друге планинске системе у Европи имају највећу пошумљеност и да располажу највећим обрадивим површинама, што је имало утицаја на начин формирања насеља и на обликовање њихове архитектуре. Такође се указује на природне карактеристике Балканског полуострва, које обилују контрастима. Анализирају се сви природни и историјски услови насељавања у областима Карпата и Балкана, између осталог – и правни системи који су пратили те процесе (обичајно право, немачко/магденбуршко право, византијско право, османско право).

У одељку *II. Седиште и двориште* (стр. 45–72) разматрају се следећа питања: формирање насељених области, основни типови насеља, њихова генеза и ширење, комплекс дворишта у обитавалишту. Фотографски прилози (стр. 73–160) потичу из: Чешке Републике (43), Словачке (8), Пољске (30), Украјине (32), Румуније (51), Мађарске (12), Србије, Косова и Црне Горе (19), Хрватске (3), Албаније (8), Босне и Херцеговине (13), Македоније (19), Бугарске (31), Грчке (10), Турске (3).

У одељку *III. Унутрашње рашчлањивање куће* (стр. 161–176) расправља се о хоризонталном и вертикалном развоју унутрашњег рашчлањивања куће. Фотографије у прилогу (стр. 177–336) разврстане су у неколико група (приземне куће, куће на спрат и полуспрат, земуннице, необичне социјалне форме), и то за сваку земљу из које фотографије потичу: из Чешке Републике (53),

Словачке (156), Пољске (47), Украјине (46), Румуније (55), Мађарске (31), Србије, Косова и Црне Горе (58), Хрватске (14), Албаније (15), Босне и Херцеговине (15), Македоније (22), Бугарске (91), Грчке (17), Турске (7).

Одељак *IV. Грађевински материјал и конструкција* (стр. 337–400) обухвата обраду више ужих тема: грађевински материјал и његово припремање; припремање грађевина; конструкција зидова; отвори на зидовима; подови, плафони, кровови; државно и велепоседничко регулисање грађења. Фотографски прилози (стр. 401–448) илуструју грађевински материјал и конструкцију зграда, а потичу из: Чешке Републике (16), Словачке (44), Пољске (8), Украјине (43), Румуније (31), Мађарске (6), Србије, Косова и Црна Горе (7), Албаније (1), Босне и Херцеговине (1), Македоније (3), Бугарске (1), Турске (1).

Одељак *V. Грејање* (стр. 449–456) обухвата обраду ужих тема: огњиште, купаста пећ, пећ у облику призме, димњаци, историјска просторна диференцијација. Фотографски прилози (стр. 457–496) илуструју само грејање у кућама, а потичу из: Чешке Републике (20), Словачке (41), Пољске (12), Украјине (13), Румуније (9), Мађарске (21), Хрватске (1), Босне и Херцеговине (1), Бугарске (20), Грчке (1).

Одељак *VI. Естетски изглед куће и грађевинари* (стр. 497–520) обухвата обраду ужих тема: прочеље куће, украшавање крова, малтерисање, кречење и осликавање, украшавање унутрашњег простора, камини, декоративни елементи, грађевинари-ствараоци. Фотографски прилози (стр. 521–560)

односе се на естетски изглед куће, а потичу из: Чешке Републике (7), Словачке (44), Пољске (15), Украјине (11), Румуније (12), Мађарске (4), Србије, Косова и Црне Горе (4), Хрватске (1), Албаније (2), Босне и Херцеговине (1), Македоније (2), Бугарске (22), Грчке (7).

Одељак *VII. Кућа и породица* (стр. 561–584) доноси веома интересантна и принципава запажања о утицају различитих форми породице на изглед куће, при чему се полази од становишта да је за формирање начина живота, па и изглед куће, пресудно то на који начин породица обезбеђује себи издржавање. Фотографски прилози на тему „кућа и породица“ (585–616) потичу из: Чешке Републике (9), Словачке (22), Пољске (19), Украјине (11), Мађарске (4), Србије, Косова и Црне Горе (3), Албаније (5), Босне и Херцеговине (1), Бугарске (31), Грчке (4).

Одељак *VIII. Закључци* (стр. 617–648) садржи веома разуђене и опсежне закључке о народној архитектури у областима Карпата и Балкана. У објашњењима генезе различитих форми дефинисани су корени и механизми културне адаптације становништва у различитим областима, уз шири историјски приступ. Тиме су постављени основи упоредне терминологије из свих наведених карпатских и балканских земаља за приближно 400 одредница (појмова), а обрађена проблематика даје могућност за отклањање ранијих погрешки у интерпретацији. Две трећине простора у *Закључцима* посвећено је „питањима интерперетације положаја Балкана са становишта формирања сеоске

архитектуре централноисточне и југоисточне Европе“. То је исказано у форми одговора (разјашњења) на 34 формулисања питања. Између осталог се констатује како је анализа показала да се елементи карактеристични за Балкан, који су у литератури сматрани за оријенталне, били раширени готово по целој медитеранској области, и то како у европском тако и у малоазијском делу, а да су имали своје корене још у старом веку. На крају се наглашава да значај ове синтезе, као и свих активности које су јој претходиле, лежи и у чињеници да су њоме обухваћени резултати до сада географски најпрострањенијих координираних истраживања народне културе на европском континенту, а та култура нагло нестаје под ударима савремене цивилизације.

У одељку *IX. Брига о споменицима народног градитељства* (стр. 649–680) дати су прецизни подаци о музејима у природи и споменицима народне архитектуре у Бугарској (7), Чешкој Републици (4), Хрватској (3), Савезној Републици Југославији, заправо у Србији (5), Мађарској (9), Пољској (10), Румунији (16), Словачкој (11) и Украјини (5).

У наставку следе опсежни научни „екскурзи“, сачињени на основу богатог прикупљеног материјала и пописане литературе. У њима се подробно расправља о питањима без којих се ни проблематика обитавалишта у Карпатима и суседним областима Балкана не може целовито и ваљано разјаснити и разумети, а обухватају следеће теме: *Екскурз 1. Власи на Балканском полуострву* (стр. 681–689); *Екскурз 2. Валаши у*

Карпатима (стр. 690–697); *Екскурз 3. Старовековни и средњовековни извори медитеранске традиције* (стр. 698–710); *Екскурз 4. Османска експанзија у Европу и њене последице (1354–1912)* (стр. 711–727); *Екскурз 5. Питања интерпретације етничитета, етногенезе, миграција и културног мултиетничитета* (стр. 728–744); *Екскурз 6. Грађевине привилегованих слојева* (стр. 745–760); *Екскурз 7. Интерпретација хоризонталног и вертикалног развоја куће у националним синтезама* (стр. 761–771); *Екскурз 8. Балканска проширена породица* (стр. 772–779); *Екскурз 9. Европске везе народне архитектуре у Карпатима и на Балканском полуострву* (стр. 780–787). *Попис литературе* (стр. 788–802) садржи 981 библиографску јединицу, а све су јединице цитиране у Монографији. У посебном прилогу (стр. 803–832) дато је 27 карата шематске технике, разврстаних у шест група, које илуструју садржај појединих делова Монографије. На ефектан начин садржај Монографије заокружују 282 прелепе фотографије у боји из свих земаља о којима је овде реч (стр. 833–831). Дата су и разјашњења употребљених скраћеница за означавање места у Чешкој Републици и Словачкој (стр. 932).

Ова опсежна монографија, посвећена проблематици обитавалишта у Карпатима и суседним областима Балкана – важном сегменту народне културе тих области, представља круну дугогодишњих координираних истраживачких активности еминентних стручњака из Бугарске, Мађарске, Пољске, Румуније, Словачке, Србије и Чешке

Републике, што је препоручује заинтересованој публици као незаобилазно дело. За финализацију целог тог замашног посла заслуге

припадају првенствено Јижигу Лангеру и Хелени Бочковој.

Милош Луковић

Peter Slavkovský, Slovenská etnografia. Kompendium dejín vedného odbory

(Slovačka etnografija. Kompendijum istorije naučne discipline).

Veda, vydavateľstvo Slovenskej akademie vied, Ustav etnologie SAV, Bratislava 2012, 1–127.

Књига Петера Славковског представља веома прегледану и сажету историју развоја етнографије (етнологије, народописа) у Словачкој. Како сам аутор истиче, развој једне научне дисциплине неминовно прати и интерес за њену историју, другим речима – једна врста аутореклексије. Прва питања која се постављају у случају етнографије јесу: када је спонтано интересовање за начин живота и културу широких слојева прерасло у систематски научни рад, који подразумева дефинисане методе и објекат истраживања; шта је подстакло интересовање за ову дисциплину; које институције су је уобличавале. У овој књизи, поред прегледа развоја дисциплине која се бавила начином живота и културом Словака на три плана – материјалном, социјалном и духовном, и сама ова наука ставља се у друштвени контекст у коме је настајала, који је деловао подстицајно и/или је ограничавао њен развој. Стога је историја дисциплине сагледана у четири временска периода, који у овом погледу имају одређене специфичности (од краја 18. до краја 19. века, од краја 19. до средине 20.

века, друга половина 20. века, последње две деценије).

Поглавља књиге кореспондирају са периодизацијом коју аутор прави. Тако прво поглавље, под називом *Словачка на крају 18. и почетком 19. века – од романтизма ка позитивизму*, третира почетке научног интересовања за свакодневни живот људи и њихову културу, посебно се осврћући на само одређење предмета истраживања (етнички или политички народ) и на рад Јана Чапловича (Ján Čaplovič, 1780–1847), као и на касније утицаје романтичарских и пансловенских концепата у периоду „националног буђења“. Друго поглавље, *Словачка на крају 19. и у првој половини 20. века – од позитивизма ка историјском материјализму*, говори о даљем развоју етнографије под утицајем позитивистичких парадигми. У фази сцијентификације оснивају се и установе значајне за презентацију народне културе (више музејских установа), али и едукацију научног кадра (Катедра за етнографију и фолклористику на Филозофском факултету у Братислави). У међуратном периоду, у оквиру заједничке државе, долази и до блиске сарадње са чешким колегама.